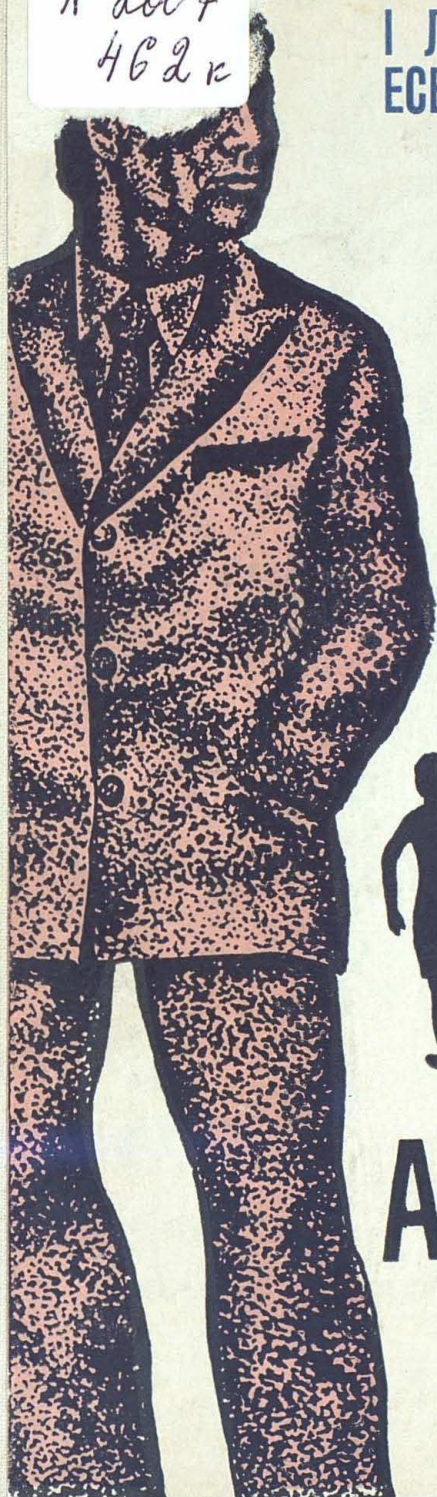

А 2007
462к

І Л И Я С
ЕСЕНБЕРЛИН

АЙҚАС

І Л И Я С Е С Е Н Б Е Р Л И Н

АЙҚАС

РОМАН

«ЖАЗУШЫ» БАСПАСЫ, АЛМАТЫ — 1966 ЖЫЛ

Жақсылық пен жамандық, шын дарын иесімен жалған ғылымпаз, мансапқор, даңққұмарлық арасындағы тартыс, бітіспес күрес талай ғасырдан шығармаға желі, өмір таразысы боп келе жатқаны кімге де болса белгілі. Адамның мінез-құлқы, талғам-талабы, бойындағы ізгілік пен қайсарлық, өрлік пен ерлік атаулы сол өмір өткелінде қалыптасып, ширыйады, толысады.

Жазушы Ілияс Есенберлиннің «Айқас» романындағы жас геолог Бекайдар Әжімов, Дәмелі, Васильевтер міне осындай күрес жолында, жалған ғалым Нүрке, мансапқор Еламановтармен тартыс үстінде шыңдалады. Дәурен, Жариков сияқты ізгі жандардан тәлім алып, халқының алдында ар-ұжданын жоғары ұстауды үйренеді. Автор бұл романында қазіргі замандастарымыздың әділетшіл, еңбеккер, қайсар тұлғасын жасайды.

I

Адыр, бұйратты, ұшы-қиыры жоқ Саят даласында таң бозарып атып келе жатты. Дәл осы мезгіл болуы керек, Еңлік пен Кебектің де, жұрт көзінен сескеніп, амалсыздан ажырасқан шағы. Осы мезгіл еді, айлы түнді бірге өткізген, біздің Бекайдар мен Дәмелінің де қошта-са бастағаны...

Бұлардың тұрған жері — екі жағын бірдей шоқылы жартастар көмкерген жылғаның жағасы. Жылғаны қуалап, самал жел баяу еседі. Салқын леппен бірге көгал шөптің таңғы жұпар иісі мұрнынды жарады. Жыра түбінде әлі сарылып бітпеген жазғытұрымғы қар суының сылдырлай аққан күміс күлкісіне, таң сәріден сайраған қара торғайдың үні қосылып, әлемді бір таңғажайып қуанышқа бөлеуде. Осы бір атып келе жатқан таң құшағында тұрған қыз бен жігіт аса көңілді, жайдары болатын-ды. Жігіт орта бойлы, кең жауырынды, жиырма төрт-жиырма бестер шамасында. Қара торы беті күн шалып қошқылданып кеткен. Бір көрген адамның есінде қаларлықтай келбетті, ойлы көзді. Басындары бөрік секілді қалың қара шашы жатқызуға келмей, тіп-тік болып ұйыса біткен. Жасынан дене шынықтыру өнерімен шұғылданғандығынан ба, әлде жаратылысынан солай ма, жігіттің күш иесі екені бірден көзге түседі, төртбақ келген шымыр дене құрылысы граниттен ойған сұлу мүсін тәрізді, қар еттері бөлек-бөлек.

Бұл биыл ғана Москваның кен зерттеу институтын бітіріп келген, осы Саят геологиялық экспедициясының бастығы Әжімов Нүркенің жалғыз баласы Бекайдар еді...

Қыз кең жауырынды жігітке қарағанда, жаңа толығы бастаған жас қайынның қасындағы тал шыбық тәрізді, талдырмаш денелі үлбіреген бір нәзік жан. Жіңішке белі үзіліп кетейін деп тұрғандай. Аққұба, қыр мұрынды. Қою қара шашы тізесінен аса жерге төгіле түсіп тұр. Қас-қабағы қиылып, үлкен қара көзін аударып қарағанда, жанында тұрған жігіттің жүрегі қуаныштан өртеніп кетердей. Күлкісі де, сөзі де сүйкімді, жігіт жүрегіне ыстық...

Бұл таңғы гүл секілді әдемі қыз, жақында ғана Алматыдағы қыздар институтын бітіріп келген Дәмелі Хасенова еді.

«Таң бозарып, қараңғы түн серпіліп,
Қыз жүзінен қарағандай күн күліп...»

деп Низами айтқандай, түн қараңғысы серпіле, осынау ағарып келе жатқан таңмен бірге қыздың да сұлу ақшыл жүзі айқындала түсті. Жас сұлудың нұрлы көзі жүрегін өртей түскен жігіт, осынау әдемілік еріксіз тартып әкеткендей, шыдай алмай, қыз қолынан ұстап өзіне қарай тартты. Қыз да жігіт ыркына көніп; аяғын былқ-сылқ басып, оның құшағына кіре берді...

Әттең дүние-ай, махаббат айызы адам жанының құмарын бірден қандыра алмайтын айыз ғой, олар сүйіскен сайын, бұрынғыдан да шөлдей түсті.

Дәл осы минутте бұлардан асқан бақытты жан бар ма екен?

Әсіресе:

«Аспанда ай болмаса адасады,
Көңілді күлмей жүрсе кір басады,
Кеудесі қыз байғұстың алтын сандық,
Сандықты кілт болмаса кім ашады»,—

дегендей, сол алтын сандықтың кілтін тауып, қыз жүрегінің сырын ашқан жас жігіттей кім бақытты екен?

Адам баласы ақ айдыңға жиналған аққу-қаз тәрізді, өмір деген ұлы жәрменкеге шар тараптан бас қосады. Және сол жиында қандай жан болмасын, әлдеқалай аңғармай қалмаса, өзін жақсы көретін бір адамын кездестіреді. Бұл кездесу кейде қуанышпен, кейде қайғымен аяқталады. Бірақ дүниеде бірі үшін бірі жаралған екі

адамның болуы сөзсіз. Егер айқыш-ұйқыш, сан сүрлеулі өмір торабында осы екі адам бірін бірі таба алса, бұл жалғанда олардан бақытты жандар жоқ. Дәмелі мен Бекайдар да осындай жандар еді.

Бұлар алғашқы рет осы Саят даласында кездесті. Ал Саят даласы қазақтың көне қонысы. Қазір үстін селеу-се, ши, кей жерін жусан, баялыш, изен, жыңғыл жапқанменен, ерте кезде бұл араны су басқаны да көрініп тұр, кей тұста әлі өшіп бітпеген қабақ соқты, қабырға жол су шайған іздер көзге түседі. Және осы, кейде Балташы, кейде Саят даласы деп аталатын, сонау атақты Мыскоңыр шоқысынан Кемпір төбеге дейін созылған кең алқаптың құшағында адам таңқаларлық кен қоймалары жатыр. Мұнда мыс, қорғасын, алтын, молибден, вольфрам — бәрі де бар.

Міне осы жалпақ далада Бекайдардың әкесі Нүрке басқарған Саят кен зерттеу экспедициясы орналасқанды. Күн батысында елу километрдей жерде Балташы көлі, күн шығысында — жүз елу километрдей жерде Кемпір төбе станциясы.

Бұл экспедиция бірінші, екінші, үшінші, төртінші, бесінші Саят деп аталатын бес кішкентай поселкеден тұрады. Аралары төрт-бес шақырым жер. Поселке біткеннің бәрі кішкентай ағаш үйлермен, сол араға жақын жерден көшіп келген қазақтардың шымнан құйып салған қақыраларынан құралған. Бірнеше шатырлар да бар. Азық-түлік Кемпір төбеден тасылады да, су кен іздеп бұрғыланған терең скважиндардан тартылады. Поселкелер қыр, жотаның арасында тұрғанмен де, бұл арада желсіз бір күн болмайды. Жаздың ашық күнінде де аңызак ыстық жел гуілдеп соғады да жатады.

Міне осы Саят даласына Бекайдар алғашқы рет былтыр жазда келген-ді.

Ертеңіне экспедицияның геологиялық лабораториясына бара жатып, поселканың ортасындағы қыздар жатақханасының жанында кітап оқып отырған аққұба қазақ қызын көрді. Бекайдар таңдана қарады. «Бұнда қайдан келді екен? Сірә, Алматы институтынан болар... Сонда ғана геологиялық мамандыққа оқып жүрген қазақ қыздары бар дейтін еді ғой», — деп ойлаған. Артынан барып оның қыздар педагогикалық институтында оқитынын білді. Осындағы бастауыш мектепке тәжірибе жұмысын өтеуге келіпті. Бірақ таныса алмады. Өйткені көп

кешікпей Бекайдар жұмысқа үшінші Саятқа жүріп кетті де, Дәмелі орталық Саятта қалып қойған.

Жұрт орталық Саятқа тек демалыс күндері ғана бас қоса алатын. Дәмелі мен Бекайдардың бірден танысып кетуіне бір жағынан осы жер шалғайлығы кедергі болса, екінші жағынан Дәмелінің өзі де кінәлі еді. Жасынан кітап құмар, ұяң мінезді қыз, жұрт көзіне түсе беруді орынсыз көрді, бос уақытында тіпті жатақханадан шықпай қойды. Дегенмен, бұл екеуі жоқ жерден тағы да кездесті.

...Сенбі күні еді. Жаздың жаңа гүлденіп келе жатқан кезі болатын. Өсімдікке бәлендей бай болмаса да, жыра, ойпаттарында қау, изен ду ете қалып, Саят даласының белесті алаптарында да қияқ, жусан, көкпек те қаулай өсе бастаған... Жазық жерлерінің үстін көде, шоқтауға айналған шие жауып, жер беті сәндене түскенді. Дәмелі қолына кітап алып, жұмыс біткеннен кейін азырақ серуендеп келейін деп поселка сыртына шықты. Ол поселкениң күнгеі жағындағы қызғылт тасты қырқалардың арасымен ақырын ыңырсн өлең айтып келе жатты. Ойға шомып кеткен. Қандай қиял билеп әкеткенін адам біліп болар емес, тек мөлдір көзі тұманданып, жан-жағына самарқау қарайды. Осы кезде жақындау тұрған төбешіктің бұрыла беріс қойнауынан бір салт атты шыға келді. Күтпеген жерден пайда болған атты кісіден, Дәмелі сәл шошып та қалды. Тағы бір қарап Бекайдар екенін көрді. Сірә отрядтан орталық Саятқа келе жатқан болуы керек. Албырт жүрек күтпеген бір шаттықты сезді ме, кенет дір ете түсті. Жігіт қатарласа жақындап, атының басын тежей:

— Амансыз ба, қарындас?— деді.

— Өзіңіз де амансыз ба?..

Жігіт қалжыңдай сөйледі.

— Айдалада неге жалғыз жүрсіз?..

— Жалғызбын ба?— Қыз әлі Бекайдардың бетіне караған жоқ.— Қиялым, ойым серігім емес пе?..

Жігіт Дәмеліге таңдана көз тастады. Салмақты, биязы даусында бір әдемі сезімнің үні жатқан тәрізді. Болмашы сұраққа берген жауабында да, адамға ой түсірерліктей мағна бар. Бекайдар енді атынан түсіп, қызбен қатарласа жүрді.

— Қолыңыздағы не кітап?

— Стендальдің «Махаббат туралы трактаты».

— О-о!

Дәмелі жігітке бұрыла қарады.

— Неге таңдандыңыз?

Жігіт жауап қатпады. Қыздың жаңағы бір жаудырай аударған көз қарасынан жүрегіне ойламаған жерден бір шок түскендей, өзінен өзі сабырсыздана қалды. Бір бозарды, бір қызарды, жан сезімінің тұңғиығында кенет асау толқын туып, мазасын ала бастағандай. Екеуі қатар келе жатыр. Қыз сәл алда.

— Қолыңыздағы трактатқа қарауға болар ма екен?— деді Бекайдар әлден уақытта.

Дәмелі үн-түнсіз кітабын берді. Жігіттің неге қысылып қалғанына қыз да аң-таң. Көзінің қиығын Бекайдарға аударды. «Сірә томырық мінезді болу керек» деді ол ішінен. Бекайдардың кірпінің түгіндей тіп-тік, қалың шашын көргенде жымия күлді. Есіне өзімен бірге өскен Дос дейтін бір жолдасы түсіп кетті. Оның да шашы дәл осындай қалың еді. Қалыңдығы соншалық, тіпті қыстың қақыраған суықтарында Дос жалаңбас жүретін. Жолдастары оны бір жағынан мазақ ете, екінші жағынан басының тоңбайтынына таңданып «темір бас» деп атайтын. Оның үстіне Дос өте қайсар, бір айтқанынан қайтпайтын жігіт еді. Неге екені белгісіз, Дәмелі ішінен «бұда Дос секілді қайсар жігіт болуы керек»,— деп ұйғарды.

Бекайдар кенет тоқтай қалды да, кітаптың ашық бетіндегі жазуды даусын шығара оқи бастады.

«Менде махаббатта интуиция бар ма екен деген ой үнемі туады? Егерде Ромео айтпаса, Джульетта оның өзіне деген сезімін ұғар ма еді?»— Жігіт қызға қарады.— Сіз бұған не айтасыз?

— Егер Джульетта да жақсы көрген болса, Ромео айтпай-ақ ұғар еді.

— Ал жақсы көрмесе?

— Онда Ромео қыздың ұқпағанынан оның өзін жақсы көрмейтінін түсінер еді...— Дәмелі жымия күлімсіреді.— Қыз жүрегі сезімтал келеді, егер жігіт көңілін аңғармаған болса, онда оны жақсы көрмегені...

— Ие, солай болуға тиісті...— Бекайдар ойлана тіл катты.— Біреуді жек көргенінді жасыру жеңіл, жақсы көргенінді жасыру қиын, ал оған немқұрайды қарасаң — оны білдірмей қалу тіпті мүмкін емес деген екен бір адам...

— Ол кім екен?

— Мен секілді бір байғұс та...

— Сіз байғұссыз ба?— Қыз жалт қарап күліп жіберді.

— Мен байғұс болмағанда кім байғұс болады?— Жігіт қалжындаған болып ойын бірден айтып салды.— Келгеніме біраз уақыт болып қалды... Ал сіз...— Ол енді қызға күле қарады,— маған ең болмаса бір рет те мойныңызды бұрмадыңыз ғой...

— Танымайтын адамыңызға бұл өкпеңіз артық емес пе?

Бекайдар қуанып кетті.

— Олай десеңіз, таныс болайық: Бекайдар Әжімов,— деп қолын ұсынды.

Қыз танысқысы келмегендей, қолын самарқау созды.

— Дәмелі Хасенова...

Көп кешікпей бұлар поселкеге келіп те жетті. Араларындағы жаңа басталған сөз аяқталмай қалды.

Ертеңіне Бекайдар Дәмеліні еш жерде көре алмады. Мұғалима қыз асханаға да келмеді. Дәмеліні іздеп қыздар жатақханасына баруға жігіттің батылы жетпеді және ерсі көрді. Ал жексембі күні кешірек тұрып, бір жерде кітап оқып отырған шығар деп поселка маңайын жаяу шарлап шықты. Дәмелі көрінбеді. Бекайдар енді поселкеге қарай беттегенде бір төбенің етегінде шоқиып кітап оқып отырған қызды көреді. Жүрегі дүрсіл қағып, асыға басып жанына келді. Бірақ қыз қарамады. Бұның жанына келгенін сезді ме, сезбеді ме, белгісіз. Тізесінің үстінде кітабы. Бір қолымен маңдайын тіреп тапжылмай қатып қалыпты. Жігіт дыбыс беріп:

— Дәмелі... Дәмеш...— деді ақырын.

Қыз естімеген адам тәрізді, сол отырған қалпынан қозғалар емес. Бекайдар қобалжиын деді. Енді ол қолын сабырсыздана созып қыздың иығына тигізді.

— Дәмеш...

Қыз иығына тиген қолдан шошып кетті. Селк етіп, Бекайдарға жалт бұрылды. Жігіт Дәмеліге бұрынғыдан да қобалжи қарады. Қыздың мөлдіреген қара көзі жасқа толы.

— Сізге не болған?..

Қыз орнынан ұшып түрегелді. Жасқа толған көзі күлімсірей түсіп:

— Жай әншейін... «Шұғаның белгісін» оқып отыр

едім, өзімді өзім ұстай алмай қалдым. Қандай өкінішті махаббат!— деді ол кенет томсара қалып.

Осы әңгімеден кейін бұлар жиі кездесетін болды. Біріне бірі сырларын да айта бастады. Осы ұзақ кездесу, сырласу бірін-бірі бір күн көрмесе сағынып қалатын күйге жеткізді. Жас адамды билейтін көбінесе сезім дүниесі. Басқаға деген қуанышың да, қайғың да содан туады. Дәмелі мен Бекайдар осы сезімнен пайда болған араларындағы жастық қуаныштың, достықтың қалай үлкен махаббатқа айналғанын өздері де аңғармай қалды. Ақырында барып бұл екеуі институттарын бітірісімен келесі жылы осы Саят поселкесінде, жас тілектерін мәңгі бақи бірге қоспақ болды.

Міне сол уәделескен мезгілдері жетіп, институттарын бітіріп екеуі де Саятқа келді. Бекайдар экспедиция кен зерттеушісі болып белгіленді де, Дәмелі орталық Саяттағы бастауыш мектептің төртінші бөлім мұғалимасы қызметіне тағайындалды. Саятқа келгендеріне оншақты күн болып қалған. Жақында тойлары болмақ. Бүгін бұлар алдағы тойдың жайын, өмір, болашақ күндерін әңгіме етіп жүріп, таңның атқанын да білмей қалды. Қазір Бекайдар өзінің отрядына қайтпақ. Бірақ бірін-бірі жақсы көрген екі жас әлі де айырылар емес, бірін-бірі қияр емес.

Осы кезде көкжиекті қызыл жалқын бояуға малындыра күн де шыға бастады. Екі жастың нәзік сезімді махаббатын үркітіп алмайын дегендей, күн көзі ең алдымен сонау алыстағы белестен шетін ғана көрсетіп, содан кейін барып, қыз бен жігіттің жайдары жүзіндегі ләззәт нұрын құлпырта түсе, бірте-бірте жоғары көтеріліп, кенет сәулесін төге жөнелді...

Алтын шапаққа көмілген дала да жайнай түсті. Бір тал шөбі жоқ ақсор, тақырлар күн сәулесімен шағылысып, алыстан ақ айдындай жалтырайды. Үйдім-үйдім төбешіктердің басында шоғырлана ұйысқан қазандай-қазандай қызғылт шақпақ тастар көгілдір аспан аясында, үстеріне қан төгілгендей қып-қызыл болып көрінеді... Жалпақ шөлді далаға жабыса біткен сұрғылт өнді көкпек, түтін іспеттес көкшіл жусан, сабақтары сәл көгілдір тартқан ойдым-ойдым баялыш пен қызғылт бұталы жыңғыл, осынау түссіз сұрғылт өңірге жапқан әшекейлі алып кілемнің сан бояулы түгі тәрізді. Жайшылықта сұлықсыз, сұрғылт, әр жері бұжыр адамның бетіндегі

ойлы-қырлы төбешікті, жартасты Саяттың көз жетпейтін жалпақ өлкесі, қазір осы күн шығып келе жатқан кезде қиялдағыдай әп-әдемі. Жаз басында жасыл тартқан өсімдіктерінің толыға бастаған осы бір мезгілі қашан да болса тамаша сұлу, таңғажайып сәнді.

Бекайдар анандай жерде жоғарғы жағы сүйірлене көрінген дала шпаты ақ тасының үстіне барып отырды. Жан-жағына ойлана қарады.

— Құлазыған қу дала,— деді ол өзімен өзі сөйлескендей күбірлей,— ал қаза бастасаң, кездеспейтін кені жоқ.

— Жер астында жатқан сол кен байлығын сендер қалай табасыңдар, таң қалам,— деді Дәмелі Бекайдарға көз тастап.

— Ең қымбат байлық жер астында емес, адам жүрегінің түбінде...

— Ол не байлық?..

— Махаббат!— Бекайдар Дәмелінің қолынан ұстайды.— Сол махаббат үшін... саған деген махаббатым үшін өмірімді сарп етсем арманым жоқ...

— Онда өзгеге нең қалады?— деді қыз еркелей күліп,— жоқ, Бекайдар, сен бар өмірінді еліңе, жұртыңа арна. Сонда мен де риза, менің махаббатым да риза...

— Уәде, уәде,— деді жігіт қыздың тілегін қабылдағанын білдіргісі келгендей талдырмаш белінен құшақтап.

Сөйтті де ол жаңа оянып келе жатқан табиғатты шошытып алмайын дегендей, қоңыр дауысымен ақырын ғана ыңырси ән сала бастады.

Ат кайда ақбақайдай шаппай желген,
Қыз кайда құдашадай көзі күлген.
Алыстан ат терлетіп келгенімде,
Шақыртпай еш адамға өзі келген.

Бекайдар өлеңнің алғашқы сөздерін айта бастағаннан-ақ Дәмелі де өзінің күмістей таза, әдемі жіңішке даусымен қосылып кетті. Қазақтың ұл мен қызының өзінің кең даласында халқының сұлу әнін айтқаны қандай жарасымды! Осы бір ән күн нұрына шомыла бастаған жер мен көкті қуанышқа бөлегендей!

Өлең бітісімен Дәмелі жымия күлді.

— Мынау өлеңің дәл маған арналған секілді ғой.—

Сөйтті де сылқ-сылқ күле өлеңнің ақырғы екі жолын тақпақтай қайталады:

... Алыстап ат терлетіп келгенімде,
Шақыртлай еш адамға өзі келген.

Қыз енді еркелей қарады.— Рас маған арнадың ба?..
— Саған, саған!— деді жігіт те күлімдей,— өлеңім де, өнерім де саған арналған.

Көп кешікпей жігіт, енді той алдында келмек болып, анандай жерде жайылып жүрген атына мініп, отрядына жүріп кетті.

Бекайдар көрінбей кеткенше Дәмелі орнынан қозғалмады. Соңынан қарай-қарай қала берді. Тек жігіт белестен асып жоқ болған кезде ғана барып:

— Махаббат сен қандай тамаша едің. Қуанышың төбемді көкке жеткізгендей болды ғой!— деді даусын еркін шығарып.— Өмір бойы осындай қызғылықты бола аласың ба?

Аздан кейін қыз қырқа, төбелерді аралап кейін қарай жүрді.

Ал осы төбе, жартастардың арасында Бас Саят поселкесі тұр. Поселкенің ортасындағы жалғыз алаңда қалай болса солай тастай салған түрлі жер қазатын механизмдер — машиналар жатыр. Таң атқаннан бері қоймалардың, сырланбаған есіктерінің ашып-жабылған шықырлары тынымсыз естіледі. Үстеріне березентпен тыстаған қысқа пешпет киген жұмысшылар бензин, солидол, солярка құйылған бөшкелерді машиналарға артып жүр. Шамасы, алыстағы бұрғылау станоктарына жіберілмек. Кейбір үйлердің маңайында бірен-саран кісі, топтанып ойнаған балалар көрінеді.

...Бүгін дем алыс күні еді. Аспан айнадай ашық. Поселке сырт қараған адамға өзінің күндегі қалпындағысындай тып-тыныш, жайбарақат жатқан тәрізді. Ал, дұрысында, бұнда бүгін өзгеше жүріс-тұрыс байқалады. Ең шеткі ұзынша келген барактың — асхананың жанында бірнеше адам көрінеді. Еркек әйелі аралас. Дегенмен әйелдер көбірек. Олар асхана ішін сәндене безендіріп, енді сыртқы барак жанындағы алаңға да столдар қойып жүр. Бүгін бұнда той болмақ. Той болғанда қандай, қазақтың ескі дәстүрі бойынша ат шаптырып, көкпар тартылмағанмен де, өзінің әліне қарай үлкен той болмақ. Бұл той үшін Балташы қаласындағы ресторанның әдейі

ас дайындайтын кісілер шақырылды. Бірнеше жеңіл машиналар жіберіліп нелер әдемі шарап, коньяк, шампандар алдырылды. Әдейі арналып істелген бал-құймақ, тәтті тағамдар да жеткізілді. Қой сойылып, қазан көтерілді.

Тойды дайындаушы — жігіт жағы. Баланың әкесі — белгілі кен зерттеушілердің бірі Нұрке. Қазір өзі осында. Тойға даярлықтың қалай жүріп жатқанын қарап терезе алдында тұр. Бұл ұзын бойлы, қара сұр адам. Жасы елуден асып кетсе де, басында бір тал ақ шаш жоқ, алшақ кеуделі, балуан денелі, ызбарлы бетіне жөнді әжім түспеген, берік кісі. Жүріс-тұрысында үлкен тәкаппарлық, пандық белгі бар. Қатыгез мінезді жан екені түрінен-ақ байқалғандай. Бірақ жалғыз баласының қызығынан қаражатын да, мейірімін де аяр емес. Сондықтанда ол «тағы не жетпейді?» дегендей стол үстіне назарын аса аудара қарайды.

Дәл осы кезде Нүркенің жанына Еламан келді. Бұл шегір көзді, қатқан сары, егде кісі. Тойды дайындаушысының бірі — экспедицияның жабдықтау бөлімінің бастығы. Жасының келіп қалғанына қарамай қимылы шапшаң, лыпылдап тұрған бір адам...

— Нүреке, Хасен әлі жоқ, — деді Еламан сәл қырылдай сөйлеп, — Күтеміз бе, қайтеміз?

— Оның келгенінен келмегені жақсы емес пе? — Нүрке Еламанға зілдене қарады. — Одан да дастарханның қамын ойла. Коньягін аз ба, қалай?..

— Солай ма екен? — Еламан көзін жүгіртіп стол үстін қарап шықты. — Дұрыс айтасыз... Ана бір столдарда аз секілді — сөйтті де ауыз үйдегі біреулерге айқай салды. — Тағы бір шере самтрест коньягін әкеліңіздер...

Еламан тойды көңілдегідей өткізбек боп шыр көбелек айналады.

Біреулер оның бұлай жан сала қимылдауын бастыққа жағыну деп ұқса, кейбіреу ағалық борышын дұрыс атқарғысы келгені деп түсінді... Еламанның мұншама жанталасуында басқа бір құпия сыр бар екенін ешкім де білмейді, ойларына да келмейді. Әйтеуір жігіттің үйлену қызығына дайындық ойдағыдай жүріп жатты. Әттең не керек, бұл қызыққа Дәмелі жағынан қатынасатын жан жоқ. Алматыдағы аңшылар Одағының агенті, әкесі Хасенге телеграмма бергеніне бір жетіден асып кетті, бірақ, ол қызының тойына келе ала ма, келе алмай ма, кім біл-

сін... Жақын дегендегі жанындай жақсы көретін жалғыз әкесін Дәмелі «бейшара қайдан келе алсын» деп іштей кобалжиды, бірақ, жұртқа сыр бермеуге тырысады. Салмақты, жайдары жүзбен қуаныш сағатын ынтыға күтеді. Ал әкесі келмей қалған күнде тойды кейінге қалдыруға тағы болмайды. Өйткені: бүгін той өтісімен, ертең Бекайдар екеуі Балташы қаласына жүрмек. Алматыға Дәмелі мұғалімдердің екі жетілік семинарына шақырылған-ды. Жалғыз бармақ еді, Бекайдар айырылғысы келмей, Нүркеден он күнге рұқсат алып өзі апарып қайтпақшы болған.

Стол дайындығы бітер-бітпестен шақырылған жұрт жинала бастады. Барлығы да сәндене киінген. Жүздері ақ жарқын. Кейбіреулерінің қолтықтарында қыз бен жігітке деген сыйлықтары бар. Әне-міне дегенше асхананың жүз кісілік залы адамға лық толды. Үйге симағандар асхананың сыртына қойылған столдарға орналасып жатыр...

Жұрт әбден отырып болған кезде, Нүрке орнынан түрегелді. Жүзінде бағанағыдай емес, үлкен қуаныштың сазы білінеді. Ол үстіндегі қыры сынбаған қара костюмінің өңіріндегі ордендердің қызылды-жасылды қатар тізілген ленталарын сол қолымен сәл қозғап қойды да:

— Қадырлы қонақтар, бокалдарыңды толтыруларыңды өтінемін!— деді.

Жұрт қозғалып, алдарындағы рюмкаларын ыңғайлай бастады. Стол үсті толған сан түрлі тағамдар. Тарелка-тарелка апельсин, лимонмен, Алматының қан қызыл алмалары. Қай жаққа қарасаң да қызғылт, сарғылт, ақшыл арақ-шарап құйылған ұзынды-қысқалы, томпиган, серейген бөтелкелер...

Жұрт рюмкалары толтырылып болған кезде, Нүрке:

— Қадырлы қонақтарым, мен бұл алғашқы бакалымды жалғыз ұлым Бекайдар мен келінім Дәмелінің қызығы үшін ішемін! — деді, сөйтті де қолындағы рюмкадағы арақты түбіне дейін ішті де жоғары көтерді.— Бақытты болыңдар, құлындарым!

Үй іші көбігі көкке шапшыған шампан бөтелкелерінің тарсылы мен біріне-бірін соққанда шыққан бокалдардың күміс сылдырына толып кетті. Ішілген бір-екі рюмкалардан кейін-ақ, көп кешікпей той қыза бастады. Енді күлкі, қалжың, қуаныш, әзіл — бәрі аралас шықты. Оларға

бокалдардың тынбай соғылысқан сылдыры қосылып үй іші гу-гу үнге бөленді.

Төрде қатарласа Бекайдар мен Дәмелі отыр. Өздеріне жаудырай қараған осыншама көздерден қымсынғандай, екеуі де алдарындағы тарелкеден көздерін алмайды. Әсіресе, Дәмелі. Басын ол дұрыстап әлі бір рет көтерген жоқ. Тек іштегі қуаныш сыртқа теуіп, жұрттың әрбір жылы, құттықтау сөзінен екі беті әлсін-әлсін қызара түседі. «Рахмет» деп қызыл ерні күбір ете қалады. Ол тіпті мына жұртты жатсынатын да секілді. Оның бұл адамдарды жатсынбасқа да амалы жоқ. Тұрмыстың осы бір жаңа есігін бірінші рет ашуын былай қойған күнде де, осыншама жұрттың арасында әкей-үкей болған Дәмелінің бірден бір досы, не жақын туысы жоқ. Ол бұлардың арасында жаңа адам. Бекайдар да осы отырған көппен біте қайнасып кеткен жан емес. О да бұл кісілермен былтырдан бері ғана таныс. Сондықтан да бұл екеуінің өзгелерден жігі бөлектеу... Бірақ осы бір қатар отырған қара костюмді, сымбатты денелі жас жігіт пен ақ жібек көйлекті, қолаң шашы төгіліп беліне түскен талдырмаш әдемі қыз жұрттың көзін өздеріне үнемі аударуда. Өйткені олар біріне бірі сондай жарасымды, сондай лайықты, дүниеге тек бірі үшін бірі жаратылғандай. Нүрке де мәз-мәйрам. Жайшылықтағы ұстамды ызғарлы пішіннен із де қалмаған. Ұлы мен болашақ келініне қарап, көптен бері аңсап күткен арманы орындалғандай, рахаттана езу тартады. Есік жаққа жұртты күтіп жүрген Елеманға «көрдің бе?» дегендей әлсін-әлі көз тастап қояды.

Той осылай қыза бастаған кезде Нүркенің көзі кенет терезе жаққа түсті де, ұнатпайтын біреуін көрді ме, қабағы түксиіп, қанын ішіне тартып, сұрлана қалды.

Сөйткенше болған жоқ, терезе тұсынан үйге қарай ентелей басып, ілмиген ұзын қара кісі өте берді... Үстінде ескі әскери шинель, басында көнетоз қоңыр шляпа, аяғында киген батенкесінің жібі де жөндеп байланбапты. Сірә, тойға тез жетсем деп асыққан болу керек, үйге қарай ентелеген түрі солай.

Нүрке есік жақта жүрген Елеманға бірдеме дегенше болған жоқ, әлгі кісі ешнәрсеге кідірместен залға кіріп келді де, есік алдында тоқтай қалды. Жұртқа амандасу, сәлем беру жоқ, шүңірейген өткір көзін Нүркеге қадала бір аударды да, ашулы қатты үнмен:

— Дәмеліжан!— деді.

Дәмелі селк ете қалды да, басын көтеріп есік алдындағы үстіндегі шинелінің жағасы алқам-салқам, белін кендір жіппен байлап алған, түрсіз, шокша сақалды, ұзын бойлы, бүкірейгендеу қара адамды көрді де, орнынан атып тұрды.

— Көке!— деп бұ да дауыстап жіберді. Бірақ қыздың үнінен ашу емес, бір зор махаббаттың, қуаныштың сазы естілді. Дәмелі енді орнынан асыға тұрып, столдардың ара-арасымен әкесіне қарай жүрді. Жұрт та есік жаққа самсап қарай қалды. Осынау түрсіз, жаман киімді, ақылынан шатысқан адамдай көзі шарасынан шыға шатынап тұрған кісіні, жаздың гүлі секілді сұлу қыздың әкесі дсуге сенбегендей бәрі аң-таң. Және бұл адамның жер астынан шыққандай, дәл тойдың қыза бастаған кезінде кенет пайда болуы да бір түрлі құпиялы сыр секілді.

Жұрт қалай көрсе олай көрсін, ал Дәмелі болса жас баладай еркелей басып, әкесін мойнынан құшақтай амандасып жатыр.

— Жүр, қалқам, далаға барып сөйлесейік,— деді Хасен, жұрт қарап тұр ма, қарамай тұр ма, онда еш шаруасы болмай, қызының екі бетінен шөпілдетіп кезек-кезек сүйіп.

Дәмелі ләм-мим деген жоқ, әкесімен бірге шығып кетті. Жұрт бұрынғыдан да бетер аң-таң. «Бұл не жұмбақ?» дегендей бері бұрылып Нүркеге қарады.

Нүрке қабағын шытқан қалпында қозғалмай тұр еді, жұрттың үнсіз сұрағына жауап беру керек екенін сезіп, сәл қимылдады да:

— Тойды жүргізе беріндер... Көп кешікпей келер,— деді. Бірақ «көп кешікпей келер» деген сөзді бір түрлі сенімсіз үнмен, сылбыр айтты.

Жұрт бірте-бірте асқа қайта кірісе бастады. Әлдекімдердің қалжың-әзілдері де естілді. Дегенмен той бұрынғысындай қызып кетпеді. Құттықтап сөйлеу енді орынсыз секілденіп қалды. Бағанадан бері ешнәрсеге түсінбей отырған Бекайдар бір сұмдықты сезгендей басын столдан тіпті көтермей қойды.

Жұрт не тарауды, не тойлауды білмей бір сағаттай күткен кезде, үйге жүгіріп бір жас бала кірді. Қолындағы бір жапырақ қағазын апарып Бекайдарға берді.

— Сізге мұғалима апайдан,— деді бала.

— Өзі қайда?— деген біреудің сұрағына бала:

— Папасымен бірге анау жаққа кетіп қалды,— деді де асыға, үйден жүгірс шыға жөнелді.

Беқайдар қолдары дірілдей бүктелген қағазды жайды. Қағазда: «Кешір мені. Біздің тойымыздың бұзылуына сен де, мен де кінәлі емеспіз. Жағдай солай болды. Хош бол!» — депті Дәмелі хатында. Жігіт салы суға кетіп, басын жоғары көтеруге де жарамай, үн-түңсіз тұнжырап отырып қалды. Ешнәрсеге түсінбеген жұрт ақтаң. Тек Еламан ғана «бұл тойдың осылай бітерін біліп едім» дегендей, есік алдында үн-түңсіз тұр. Жүзінде ешбір абыржығандықтың, әлде таң қалғандықтың белгісі жоқ. Әлден уақытта ғана барып ол:

— Нүке, енді не істейміз?— деді ананың жанына келіп.

Нүрке стол үстінде самсап тұрған тағамдар мен ішімдікке көзінің қырын бір аударды да:

— Бұларды итке тастаймыз ба, мыналар ішіп-жесін,— деп сұп-сұр болып үйден шығып кетті.

Не істерін білмеген жұрт орындарынан тұра бастады.

II

Өркештене тізбектелген Алатау. Көкпеңбек аспанға иек артып, қар басқан алашабыр тау шыңдары алыстан көгілдір тарта көрінеді.

Төменде қия тауды бөктерлей ирелеңдеп тас жол жатыр. Жолдың екі жағынан бірдей ағызған машиналар. Жол үстінде қолында қабығын сыдырып тастаған ақ таяғы, арқасында таңып алған жол қапшығы бар, сәл еңкіш, егделеу тартқан бір адам келе жатыр. Әзірше, оның бет-ажарын ажырату қиын. Біраз жер жүргеннен кейін әлгі адам сәл бөгеліп, тау шыңына көз жіберді.

— Жоқ, бұл жер емес, әріректе болатын. Біздің геологиялық тобымыз ол кезде тау шыңының тіке баурайында еңбек еткен,— деді ол алысқа ойлана қарап.

Көп кешікпей бөктерін таңертеңгі алакөлеңке аймалаған тағы бір тау шыңы көрінді. Енді күн нұры шұғыла шашыратса керек еді. Әйтсе де күн шыға қоймай, қазір тау шыңы жаңа ашылып келе жатқан көк аспан аясында әлі де сәл көгілдір-күңгірт елес береді.

Кісі сөзін жалғай түсті.

— Осындай таңертеңгі мезгіл болатын. Таң да осындай тапжылмай мүлгіген шақ еді. Бірақ онда қызарып

күн шығып келе жатқан тәрізді еді ғой... Әйтсе де, сол күні мен осы алтын күннің қайта шығып, шұғыла шашыратқанын көре алмай кеткен едім. Енді, міне содан бері жиырма жыл өткенде, сол бір кездегідей таңертеңгі шақта жол үстінде тұрмын. Тау шыңдарының ұшар басына көз жіберіп: япыр-ау, өңім бе, түсім бе, бұл? Таңның тауда атқанын қайтадан көргеніме сенейін бе, сенбейін бе?— деймін.

Бұл сөздерді айтқанда оның даусы саңқылдап шығады. Өзі алпыстарға келіп қалған орта бойлы, мығым, үлкен қой көзді, жазық маңдайлы адам. Бір кездегі сұлу жүзін әжім басқан. Толқыңдала кейін құлаған ұзын шашы көк буырыл тартқан. Жан-жағына ойлана, қуана қараған көз қарасында бір үлкен сабырлықтың, шыдамды мейірбанды сезімнің сәулесі тұнып тұрғандай.

Осы кезде тау шыңынан шұғыла шашыратып күн де шықты. Зәулім шыңдардың ұшар басындағы аппақ таудай қар күнге шағылысып, құлпыра құбылды. Күн біртіндеп көтеріле берді. Әлем дүниесі масайрап, жандана түсті. Әлгі адам тағы да өзінен өзі сөйлей жөнелді.

— О, тоба, о тоба! Сол бір таңның атып, күннің шыққанын көре алмай кеткеніме міне жиырма жылдан да асып барады екен. Сол бір күннің шығуы менің өмірімдегі ең бір естен кетпес шақ болуы да мүмкін еді ғой. Мен дәл сол күні Қазақ тау-кен институтында «геологиялық табыстар» жөнінде лекция оқуға тиісті едім. Оның орнына поезбен Батысқа тарттым. Азаматтық борышымды атқаруға өзім тіленіп майданға аттандым...

Үнінде жан тебіренерлік сезім бар. Әйтсе де, күн біртіндеп көтеріліп, әлем бетінде алтын шұғыласы ойнай бастады да, енді әлгі адам даусы қуана, ширыға шықты:

— Уа, асқақтаған Алатауым, сағындым ғой мен сені!

— Уа, тау орманым, сенің салқын-самал көлеңкеде жатпағаным қай заман,— дейді адам. Ол тағы да аяңдады.

Енді қалтарыстан көк бұйра тау орманы тұтаса топтасып, оқтай түзу қарағайлар аспанға шаншыла, кісінің дәл қарсы алдынан шықты. Сайраған құс үні кенет келе жатқан адамның көңілін аударып, ол сәл тоқтап, құмарт тыңдайды да, қайтадан жүре түседі.

— Тастан тасқа секіріп ойнаған тау өзені! Сенің сылдыраған үніңді мен естімегелі қашан! — дейді кісі,

дәл аяғының астында сылдырап ағып жатқан тау өзенін көріп.

Аздан кейін әлгі адам алға қарай асыға жүрді. Қасынан зымырап өтіп бара жатқан бір жеңіл машина терезесінен шофер басын шығарып: «Мініңіз, жеткізіп салайын»,— деп айқайлады. Шал езу тартып, «рахмет» деп басын шайқады. Машина кете барды. Сол сәтте екінші бір машина өте шықты. Машина толы жастар, қыздар шат-шадыман, шырқата салған ән әуезі естіледі. Машинадағылардың бірі шалға бір топ шоқ гүл лақтырады. Шал иждиһаттана қуанып, қол бұлғады. Алматыға келіп жетті. Енді қарттың алыстан келген жан екені, аңсаған жерін жаяу кезіп жүргені белгілі болды.

— Амансың ба, сұлу қалам! Сені де көретін күн бар екен ғой! — деді ол қуана.

Күн бата әлгі кісі Алматыға кірді. Жасыл ағашқа бөленген алып қала шытырман жұлдызды қарамақпал аспан аясында жатыр. Бұтақтарына ақ түбіт ақша бұлт байланғандай, шашақ атқан ақ гүлдерге оранған алма ағаштары мүлги, ұйқылы-ояу тұр.

Көшені қуалай тас арықтар сылдыр қағады. Толықси туған алтын айдың күміс сәулесіне шомылған қарлы Алатау қала үстіне төне түскендей. Тізбектелген төрт қабат, үш қабат үйлердің терезесінен кең проспектілерге түскен сан түсті электр жарығымен кеңсе, дүкен биіктіктерінде бір жоғалып, бір пайда болған, қызылды-жасылды реклама жазулары қараңғы түнге бір ғажайып сән береді. Көшеде әлсін-әлсін машиналардың қырылдай шыққан гудогі, трамвайлардың шылдырлаған қоңырауы срсілі-қарсылы жүріп жатқан жастар үлкен шаһардың, тск өзіне ғана тән, салтанатты түнгі өмірінің келе жатқанын ескертеді...

Жаңағы кісі үлкен көшелердің бірінен келіп шықты. Бұдан жиырма жыл бұрынғы шағын ғана Алматының мұншама өсіп кеткеніне, есеңгіреп қалған жандай тандана қарап біраз тұрды да, әлгі адам жанынан өтіп бара жатқан жас әйелден:

— Мейманхана қай жерде?— деп сұрады.

Әйел тоқтай қалды.

— Сізге қайсысы керек еді.

— Қайсысы болса да...

— Сізге жақыны «Қазақстан» болар... Ол осы арадан әлі де үш-төрт көше... Сол жағыңызда болады.

— Рахмет.

Кісі ақсаңдай басып, көп кешікпей Алматының жаңа салынған салтанатты «Қазақстан» мейманханасына келді. Мейманхананың кезекті администраторына қағаздарын көрсетіп бөлек бөлме беруін сұрады. Бұйра шашты толықтау келген әйел, жолаушыға мейірбанды көзбен бір қарап:

— Ержанов жолдас, сәл күте тұрыңыз... Бір жарты сағаттан кейін бөлме босайды... Сізге берейін...— деп кісінің қағаздарын қайтарып бере берген кезде, телефон сылдыр ете қалды. Әйел телефонның трубкасын құлағына тосты.— Я тыңдап тұрған меймахан кезекшісі...— Саят экспедициясының жаңадан болған бастығы дейсің бе?— Терезе алдында тұрған жаңағы кісі — Ержанов елең ете қалды. Кезекші әйел қайтадан сұрады.— Фамилиясы кім дейсіз, Жариков Афанасий Семенович? Қай Жариков, Генерал Жариков пе? А-а! Сол кісі ме? Отыз бесінші бөлмеде, Телефоны... Әйел Жариковтың телефон номерін айтты.— Ие, ие, екі-үш күнде кетпекші...— Әйел трубканы орнына қойып, Ержановтың қағазын өзіне берді.— Жарты сағаттан кейін келіңіз...

Кісі «рахмет» деді де, анандай жерде тұрған жұмсақ диванға барып отырды.

Бұл кезде отыз бесінші бөлмедегі жұмыр денелі, орта бойлы, толықтау келген, бидай түстес сарғылт шашына ақ кірген, қимыл-жүрісі шапшаң егде жастағы генерал, жалғыз кісілік тар бөлмені ерсілі-қарсылы кезіп жүргенді. Өзі қалың ойда, анда-санда «шекарашылардың» маршын ыңырсып айтып та қояды. Бұл кісі көп жыл шекара қызметінде болып, жақында ғана босанған. Пенсияға шығып, енді үйінде тыныш жатқалы, өзінің туған жері Воронежге жүрейін деп тұрғанында, оны Алматыға шақырды. Бүгін ол сол шақырған кеңседе болып шыққан.

Ұзын бойлы, үлкен мұрынды қазақ қолындағы көрсеткіш таяғымен кабинетінің қабырғасында ілулі тұрған Қазақстанның геологиялық картасын түрткілей Жариковке:

— Ал бізге сіз секілді жұрт тәрбиелеуде тәжірибесі мол адамдар өте керекті. Өзіңізде түсінесіз ғой, Саят секілді қу далада, жұмысшылар арасында тәлім-тәрбие ісі кейде ойдағыдай болмайды,— деген,— Сіздің геология жағынан арнаулы мамандығыңыз болмағанмен, адам тәрбиелеуде тәжірибеңіз мол ғой, сондықтан біз сізге

тоқтадық. Осы күнге дейін экспедиция бастығының борышын да, бас геолог қызметін де бір кісі атқарып келген еді. Енді өйтуға сиятын емес. Оның үстіне экспедиция бастықтығына бөтен кісі беріндер, мен өзімнің негізгі жұмысым геология қызметімен бір жолата шұғылданайын, деп Нүрке Әжімовтың өзі де бірнеше рет өтінді.

— Әжімов дейсіз бе?— Жариков ойлана қалтасынан күнделік дәптерін алып, керек бетін ашып:— Әжімов Нүрке «Жарқын өңірін зерттеу негіздері» кітабының авторы,— деп оқып шықты да, қайтадан сұрады.— Осы кісі ме?

— Дәл өзі,— деді күле жауап беріп анау.— Бір тамаша адам. Әрине оны жек көретіндер де бар. Қызметте тым қатал. Жұрттың бәрін де өзі секілді жұмысты жантаумен істесе екен дейді. Ал өзіне келсек... Отан, партия жүктеген борышты орындаймын деп жеке басының қамын ойламаған адам. Сондықтан да бірінші әйелі ерте қайтыс болса да, осы уақытқа дейін үйленген жоқ. Бар білетіні жұмыс, лаборатория, спектограммалар, геологиялық анализдер... Кешегі өзінің жан аямас жолдасы және оқытушысы Ержановты жоқтатпаған инженер.

— Ержанов кім?

— Әжімовтың оқытушысы, қазақтың алғашқы дарынды кен зерттеушілерінің бірі... Осы уақытқа дейін тірі тұрғанында, атақты ғалымпаздарымыздың бірі болатыны сөзсіз еді...

— Сірә, қайтыс болған ғой?

— Ие, соғыстан жаралы болып келіп, Қиыр солтүстікте қаза болыпты...

— Қайдан білейін...— деді аздан кейін Жариков.— Жас кезімде кен зерттеу институтын бітіргенмен бар өмірім шекарада басқа қызметте өтті ғой. Әжімов секілді білгір адам, мені тәжірибесі жоқ деп жүрмесе...

— Сіз Әжімовті білмейді екенсіз ғой. Оған сіздің тәжірибеніз емес, жүрегіңіз, адамгершілігіңіз, бұқара жұртпен жұмыс істей ала білуіңіз керек. Тәжірибе, білім өзінде де жеткілікті.

— Жарайды, олай болса көндім,— деп Жариков уәдесін берді.

Қазір Афанасий Семенович. «Осы көнуім дұрыс болды ма?» деген қалың ойда жүрген-ді. Мұнысы алдағы қиындықтан қашу емес, тек тапсырылған міндеттемені аброймен орындай алсам жарар еді деген кобалжу еді.

Кенет телефон шылдыр ете қалды.

Афанасий Семенович асықпай барып телефонның трубкасын алды.

— Ие, тындап тұрған Жариков, сәлеметсіз бе?.. Ие, ие, бір екі күнде жүрмекпін. Мені ала кетсеңіз қайтеді дейсіз бе?— Генерал сәл кідірді.— Ғафу етіңіз, Ержанов жолдас, менің де машинам жоқ, өзім де о жаққа бірінші рет жүргелі тұрмын... Оқасы жоқ... Оқасы жоқ... Қош болыңыз.— Афанасий Семенович телефонның трубкасын орнына қойды да, сәл ойланып тұрып қалды.— Ержанов? Бұл қай Ержанов?— деді ол ақырын күбірлеп. Осы кезде телефон қайтадан шылдырлады.

— Ие, ие, тындап тұрған Жариков,— деді ол трубканы асыға алып,— жоқ, генерал Жариков емес, Саят экспедициясының бастығы Афанасий Семенович Жариков. Саяттан келдім дейсіз бе? Кімбін дейсіз?— Жариковтың жүзі өзгере, телефонға таяй түсті.— Елеман Құрманов? Экспедиция жабдықтау бөлімінің бастығысыз ба? Өте жақсы, өте жақсы, машинаңыз болса бірге жүруге қарсылығым жоқ... Қашан кіріп шыққыңыз келеді? Қазір?.. Рахым етіңіз, Өтінемін...— Жариков трубканы қоя салып, қайтадан телефон соқты.— Буфет. Отыз бесінші бөлмеге екі кісіге лайық тағам, аздаған коньяк әкеліңізші. Қонақ келетін еді. Жоқ, жоқ... Жеңіл ғана... шай, бутерброт... тағы сол секілді бірдемелер...

Генерал трубканы тастап, қалтасынан күнделік дәптерін алып, «Елеман Құрманов — Саят экспедициясының жабдықтау бөлімінің бастығы»,— деп жазды да, сәл ойлана қалып күлімсіреді.— Бұл менің жаңа қызметіммен байланысты бірінші танысқалы тұрған адамым.

Аздан кейін біреу есік қақты.

— Кіріңіз.

Үйге Елеман кірді. Ол әнеугі тойдағыдай киінбеген, үстінде галифелі әскери гимнастерка, белін жалпақ қайыс белбеумен қынай буып алыпты. Аяғында етік. Жүріс-тұрысы ықшамды, шапшаң. Бір кезде әскери жұмыста болғаны көрініп тұр.

— Рұқсат па, жолдас генерал?— деді ол есік алдында солдатша қолын көтеріп, аяғын тық еткізіп.

— Рұқсат, рұқсат,— деді Жариков күлімсірей, орындық ұсынып,— жоғары шығыңыз...

Сөйткенше қызметші әйел подноспен кешкі шай мен екі кісілік жеңіл тағам әкелді. Қоньяқты кішкене графин-

ге құйыпты. Бұлар шай іше отырып, әңгімеге кірісті. Елеман бұрын өзінің әжептәуір үлкен қызметте болғанын да айтты. Ол жұмыстан бір жағынан жасы келіп, екінші жағынан «жаңа жағдайлармен байланысты» босанғанын ескертті. Қазіргі істеп жүрген қызметіне де көңілі толатынын болашақ бастығынан жасырмады. Сырын ақтарып, адал әңгімелесіп отырған осы бір жігіт Жариковке ұнап та қалғандай. Сөз тәркініне қарағанда басынан талай өмір өткізген адам екенін генерал бірден түсінді.

— Әйтеуір пенсия алып шықтыңыз ба қызмет істеген жеріңізден?— деп сұрады, өйткені ол Елеманның түрінен оның жасының келіп қалғанын аңғарған еді.

— Жоқ,— деді Елеман сырын жасырмай. Айран ішкен құтылады да, шелек жалаған тұтылады дегендей, кей жағдайда бастықтардың істегеніне бағынушылардың айыпты болатыны бар ғой,— ол сәл кідірді.— Біреу айтқан екен құларымды білсем, астыма шөп төсемес пе едім деп... Кім білген өмірдің мұндай болатынын... Біз секілді сенімпаз бейшаралар жазамызды тарттық... Бізге сол керек!— Енді ол ауыр күрсінді.— Оқасы жоқ, бәрі артта қалды. Адал істесен, кішкентай жұмыста да халқың тани біледі ғой.

Жариков қайталап ешнәрсе сұраған жоқ. Енді олар экспедицияның жағдайына көшті. Елеман көп нәрсені баяндай келіп, сөзінің аяғында:

— Экспедицияның тұрған жері астанадан шалғай, дала... Боран-шашыны да аз болмайды. Керегін кейде жеткізе де алмайсың,— деді салмақпен.— Бір жақсы жері экспедиция бастығы Нұрке Әжімов дұрыс адам, жағдайға түсінеді.— Кенет Елеман Жариковке сенімді көзқараспен күлімсірей қарап,— жас кезімізде бірге өстік, мүмкін содан болар, әйтеуір өзіме жайлы,— деді.

— Өзі қатты адам дейді ғой?..

Елеман «мұны қайдан естіп қалды екен?» деген пішінмен сәл ойлана түсті де, салмақты үнмен жауап берді.

— Қатты дейтін бәлендей қатты да емес. Тек жұрттан тәртіпті, тыянақты болуды көбірек талап етеді. Мүмкін сондықтан да шығар... Көпке бірдей ұнай беру оңай ма!..

— Әрине, ондай жерде жұмыс істеу оңай емес, мен оны жақсы түсінем,— Жариков кенет ойына бірдеңе түскендей, Елеманға бұрыла қарады.— Ержанов деген кім?